

GYÖRGY KURUCZ

**GUIDE TO DOCUMENTS AND MANUSCRIPTS
IN GREAT BRITAIN RELATING TO
THE KINGDOM OF HUNGARY FROM
THE EARLIEST TIMES TO 1800**

*(Mansell Publishing Ltd., A Cassell Imprint, London,
1992. XVI+708 o.)*

Kevés hálátlanabb és hálásabb történészi munka van, mint a levéltári és kéziratári ismertető összeállítás. Hálátlan munka ez, hiszen a kutató csak hosszabb-rövidebb regesztákban közölheti felfedezéseit a világgal, s a téma és az idő szorításában nem mélyülhet el igazán az előtalált kincsek között. A legérdekesebb és legértéktelebb okmányoknak és kéziratnak is csak néhány sor jut, s az összegyűjtött anyag értékesítése nagyjából azon kutatóknak jut, akik az ilyen jellegű munkák segítségével könnyedén megtalálhatják a témájukat és érdeklődésüket illető iratokat. Hálátlan feladat ez, hiszen az ilyen jellegű munkák összeállítása iszonyatos szorgalmat és kitarást igényel, a mutatók elkészítése rengeteg buktatóval jár, s a kutatónak még az a jó érzése sem lehet meg, hogy tökéleteset alkotott.

Ugyanakkor mégiscsak hálás munka ez. Hiszen monográfiák és tanulmányok — függetlenül a szerzők szándékától és szakmai kiválóságától — néhány évtized alatt elavulhatnak; ám az ilyen jellegű levéltári és kéziratári ismertető valóban az öröklétnek készülnek. (Persze csak azon országokban, ahol hús évente nem rendezik és számozzák újra a legfontosabb levéltárak anyagát). Hiszen ideális esetben a különböző korszakok kutatói száz-kétszáz év múlva is ezeket a munkákat fogják leemelni a könyvtárak polcairól, ha egy-egy országban valamilyen témára akarnak kutatni; s bár előkerülhetnek újabb és újabb okmányok, a kiindulópont mindig a már készen és kéznél levő levéltári és kéziratári vezető lesz. S előre megjósolhatjuk, néhány év múlva ezt a vaskos és tetszetős kiállítású kötetet sem a feldolgozott korszakhoz illően kilométer hosszú címe, hanem a Szerző neve alapján fogják emlegetni. Ez a mun-

ka nélkülözhetetlen segédeszköze lesz a magyar közép- és koraiújkor azon kutatóinak, akik az angol—magyar kapcsolatokat, az angliai magyarságképet, vagy más, ehhez hasonló témákat kívánják kutatni Nagy-Britania területén. Ahogy „a” Gombos, „a” Kósáry, „az” I. Tóth fogalom a hazai kutatók között, úgy bizonyosan azzá lesz „a” Kurucz is.

Kurucz György 1990-ben utazott Nagy-Britanniába, hogy a School of Slavonic and East European Studies és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete megállapodása alapján az ottani levél- és kéziratárakban összegyűjtse a Magyar Királyságra vonatkozó, a kezdetektől 1800-ig tartó időszakról szóló forrásokot. A kutatás fedezetét a szolgáló ösztöndíjról a British Council, a Foreign Office és a Commonwealth Office gondoskodott. A munka irányítását Czifrány Lóránt, a londoni magyar nagykövetség kulturális főtanácsosa és Dr. Martyn Rady, a School of Slavonic and East European Studies munkatársa végezték.

Munkája kezdetén Kurucz György több mint 200 tudakozó levelet küldött szét a megyei és helyhatósági levéltárakhoz, egyetemi könyvtárakhoz, nagyobb köz- és szakkönyvtárakhoz, múzeumokhoz, társaságokhoz, tudományos, egyházi, kulturális és jótékonyági egyesületekhez és magánygyűjteményekhez azzal a kérdéssel, hogy rendelkeznek-e ilyen, magyar jellegű anyagokkal. Emellett egy hirdetést tett közzé a „The Times Literary Supplement”-ben. A szerző ezek után végiglátogatta mindazon gyűjteményeket, amelyek jelezték, hogy nagyobb mennyiségű, a Magyar Királyság történetére vonatkozó anyaggal rendelkeznek. A csupán kisebb jelentőségű anyaggal rendelkező gyűjtemények esetében megelégedett a levéltárosok által küldött,

illetve különböző nyomtatott munkákban és katalógusokban megtalálható leírásokkal. A Szerző munkája külön erénye, s a többi kutató iránti figyelmességének bizonyítéka, hogy munkája előszava után feltüntette azon gyűjtemények jegyzékét is, amelyek negatív választ küldtek érdeklődésére; hiszen ezáltal jónéhány fölösleges kitérőtől kímélte meg a jövőbeni kutatóit.

E kötet fontosságát és jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint az előszót követő rövid bibliográfia. Hiszen e bibliográfiában csupán három, magyar szerzőktől származó munkát találunk; Kosáry Domokos ma már fogalomnak számító „Bevezetés...”-ét és Simonyi Ernő két okmánytárát. Simonyi még 1849-es emigránsként került Angliába, s Horváth Mihály brüsszeli munkájához hasonlóan, elsőként tett kísérletet a londoni könyv- és levéltárak Hungarica-anyagának feltérésére. Jellemző, hogy az általa 1859-ben publikált kötetben mindössze hat olyan okmány található, amely 1526 előttről származik. Alaposabb munkát végzett az Archivum Rákócianum három kötetének összeállításakor. Am munkája így is eltörpül Kurucz Györgyével mellette, aki ebben a kötetben több mint 8300 okmány regesztáját tette közzé.

Az okmányok 36 nagyobb levéltárban, kéziratárban és magángyűjteményben találhatók. Kurucz György a regesztákat gyűjtemények szerint, ezen belül időrendi sorrendben közölte. A 37., Appendixként szereplő fejezetbe azon okmányok listáját vette fel az említett módon, amelyek különböző magángyűjteményekben találhatóak; ezek leírásait a Royal Commission on Historical Manuscripts nyomtatott jelentéseiből, illetve a National Register of Archives listáiból vette át.

A több mint 8000 cím azonban jóval nagyobb mennyiséget rejt magában. Ugyanis egy-egy cím alatt néha egy-egy személy egész idevonatkozó levelezése rejlik. Érdemes néhány sorban ismertetni azt, hogy az egyes levél-, könyv- és kéziratárak anyaga milyen értékeket rejt magában.

Az elsőként említett National Library of Wales-ben David Pennant (1763—1841) Németországról, Franciaországról és Magyarországról készített jegyzetei találhatóak. A Public Record Office of Northern Ireland-ben a XVIII.

század második feléből származó iratokra bukkant a Szerző. Már ezek leírásából érzékelhető, hogy Kurucz György nem elégedett meg a szűken vett Magyar Királyságra vonatkozó iratok regesztáinak közreadásával, hanem a Habsburg-birodalomra, a bécsi udvar politikájára vonatkozó irat-együttesekre is felhívja a figyelmet. A Suffolk Record Office-ben egy francia nyelvű, Mária Terézia csapatairól szóló levélre akadt a Szerző. Immáron a XV—XVII. század kutatói számára is komoly kincseket rejt a Cambridge University Library Western Manuscripts — gyűjteménye. Elsőként a Tripartitum egyik, a tulajdonosok által széljegyzetelt példánya szerepel; másodikként egy 1485-ös latin nyelvű levél, amelyben Magyarország koronáját ajánlják fel Ulászló cseh királynak. A Cambridgeshire County Record Office-ban a Great Shelford-i Thomas Wale 1766—1790 közötti zsebkönyvében talált a Szerző néhány, a porosz, osztrák, francia és török politikára vonatkozó jegyzetet. A Devonshire Collection-ben William Cavendish, Devonshire hercege levelezésében egy 1800 előtti, valamelyik Esterházy hercegtől származó levelére bukkant. Az Essex Record Office-ben Sir Thomas Bendish, konstantinápolyi angol nagykövet 1661—1662 évi naplója tartalmazhat magyar anyagot. A Cheshire Record Office-ban Randle Wilbraham 1794. május 28-án kelt levele található, amelyben egy Bécsből Budán át Konstantinápolyba tett utazás leírását olvashatja a kutató. A Dean and Chapter Library (Durham) kéziratái között 32, az 1647—1661 közötti évek erdélyi történetére vonatkozó dokumentum található; ezek nagyobb részt Isaac Basire (Basirius Izsák) ottani ténykedésére vonatkoznak. A Durham University Library-ben egy Basire által I. Rákóczi Ferenchez intézett folyamodványra bukkant Kurucz György. Az edinburghi Scottish Record Office magyar vonatkozású anyagai az 1709—1779 közötti hét évtized történetéről tartalmaznak főleg diplomácia- és művelődéstörténeti adalékokat. A Suffold Record Office, Ipswich Branch gyűjteményében található Alexander Straton of Lauristonnak, Sir Robert Murray Keith angol követ titkáranak 1782—93 közötti irat-együttese. Straton részt vett az 1791. évi szisztóvi béketárgyalásokon, sőt, Keith távollétében ügyvezetőként ő

képviselte az angol közvetítőket. A West Yorkshire Archive Service gyűjteményében Sir Thomas Robinson, bécsi angol nagykövet személyes levelezése található. A Lincolnshire Archives Office-ban főleg Mária Terézia uralkodására vonatkozó, gazdaságtörténeti jellegű iratokat kutatott fel a Szerző.

Az eddig felsoroltaknál természetesen jóval gazdagabb, és nagyobb időhatárok között mozgó anyagot tartalmaznak a British Library (London) különböző kéziratgyűjtései. Az Additional Manuscripts időrendben első irata IX. Gergely pápa 1232-es, magyarországi Szent Erzsébet érényeiről írott levelének másolata (e könyvtár kéziratai között egyébként is igen sok, Szent Erzsébetre vonatkozó dokumentum található). 11 cím a Hunyadiak korára vonatkozó iratokat és okleveleket sorol fel, s igen gazdag az 1525—1545 közötti húsz év történetének anyaga is. Viszonylag kisebb a tizenöt éves háború időszakának dokumentációja; az 1660-as évektől kezdődően aztán időarányosan oszlanak meg a kéziratok, amelyek főleg a visszafoglaló háborúkkal és a Rákóczi-szabadságharcral kapcsolatban tartalmaznak értékes anyagot. Az Arundel Manuscripts anyagában igen figyelemreméltó a két, V. Lászlóra vonatkozó oklevél. A Burney Manuscripts között mindössze két magyar vonatkozású dokumentum található. A Cotton Manuscripts a XVI. század kutatói számára igazi kincsesbánya; több mint 120 különböző levél és jelentés található itt az 1513-26 közötti évek diplomáciatörténetéről, s talán új adatokkal szolgálhatnak a mohácsi csatáról szóló leírások is. De hasonlóképpen gazdag a Mohács utáni másfél évtized történetének itt található iratanyaga is. Az Egerton Charters-ben mindössze egy, Mátyás királytól származó, Antonio Guido milánói követ visszahívására vonatkozó irat kapcsolódik Magyarország történetéhez. Az Egerton Manuscripts kevésbé érdekes anyagot tartalmaz. A Harleian Manuscripts 14 ismeretett irata között az 1540-es év diplomáciatörténetére vonatkozó iratok tűnnek a legérdekesebbnek. A King's, a Lansdowne, a Royal, a Slone és a Stowe Manuscripts nagyrészt törökkori dokumentumok lelőhelyei.

A londoni The College of Arms és a Corporation of London Records Of-

fice magyar anyaga meglehetősen csekély. A House of Lords Record Office magyar anyaga sem túl jelentős. Igen érdekes, Benyovszky Móricra vonatkozó jelentés található az India Office Library and Records gyűjteményében. A Lambeth Palace Library-ben ismét egy Árpád-kori oklevélre lett a Szerző; V. Istvánnak a cisztercita rendhez írott levele másolatára. Kiemelésre érdemes még az itt található, Bethlen Gáborra, illetve a Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó iratanyag.

A legnagyobb anyagot — érthető módon — a Public Record Office tartalmazza. Az itt található magyar vonatkozású dokumentumok listája alkotja a kötet nagyobb részét, 538 oldalt. Ezek a dokumentumok 68 különböző állagban találhatók, melyekben összesen 7543 oklevél és irat kapcsolódik valamilyen módon a magyar történelemhez. A legjelentősebb mennyiségű anyag a XVI—XVIII. század történetére vonatkozik, de az Árpád-kor és a XIV—XV. század kutatói is értékes anyagra lelhetnek e dokumentumok listájában. A Public Record Office anyagából a legnagyobb mennyiséget Simonyi Ernő publikálta az Archivum Rákócziánium három kötetében; ám e lista áttekintése arról győzheti meg a korszak kutatóit, hogy maradt számukra is jócskán kiaknázandó és feldolgozandó irat.

A School of Oriental and African Studies Library az 1690-es évek történetéről, illetve Benyovszky Móric tevékenységéről őriz iratokat. A School of Slavonic and East European Studies Library-ben mindössze néhány, az 1751-es országgyűlés történetére vonatkozó dokumentum másolata található. A Westminster Abbey Muniments and Library gyűjteményében két fogoly magyar számára 1685-ben a Westminsteri Apátság által adott fizetésről szóló irat kapcsolódik a magyar történelemhez. A londoni Dr. Williams's Library-ben Dersi István György és Benkő József egy-egy munkájának kéziratosa másolatát találta meg a Szerző. A The John Rylands University Library of Manchester részben a XVIII. századi Habsburg-török háborúkat lezáró békék másolatait, részben a Károlyi-család történetére vonatkozó XVIII. századi iratokat őriz. A Northamptonshire Record Office Robert Stockdale 1794. évi, Bécsből Konstantinápolyba tett utazására vonatkozó naplót és le-

veleket rejt. Az oxfordi All Souls College Library-ben egy 1682-es, a magyarországi viszonyokról szóló latin nyelvű levél vonatkozik a magyar történelemre.

Igen értékes anyagot őriz az oxfordi Bodleian Library is. Az Addison Papers között Helmecci Istvánnak a magyarországi református egyház 1522—1712 közötti történetére vonatkozó kézírata és Váradi P. Sámuel latin című, de magyar nyelvű egyházi kézírata található. Az Ashmolean Manuscripts általában Robert de Champlaynre, Mátyás király angol nemzetiségű katonájára vonatkozó tíz oklevél érdemel figyelmet. A Bodleian Manuscripts két 1576. évi török levelet tartalmaz; az Italian Manuscripts között a XVI—XVIII. század fordulójára vonatkozó olasz jelentések várják e kor kutatóit. A Laudian Manuscripts között megint Szent Erzsébetre vonatkozó oklevelek találhatóak. A Lyell Manuscripts állagában a nyelvészek számára jelenthet értékes anyagot egy, a XVII. század elejéről származó, magyar szavakat tartalmazó glosszárium. A Rawlinson Manuscripts állagából főleg a II. Rákóczi György korára vonatkozó iratok figyelmét. A Tanner Manuscripts nagyjából XVII. századi anyagot tartalmaz.

Az oxfordi Christ Church Library gyűjteményében Pápai Páriz Ferencre vonatkozó iratok találhatóak. A prestoni Lancashire Record Office-ban William Clifton 1676—1678 közötti bécsi levelei tartalmazhatnak magyar anyagot. A Berkshire Record Office anyagában mindössze egy 1674—1677 közötti elszámolás, a staffordi Harrowby Manuscript Trust gyűjteményében Lady Mary Wortley-Montagu 1716—1718 közötti levelezése kapcsolódik a magyar történelemhez. A Warwick County Record Office iratai között található John Dörner jegyzetfüzete és jónéhány levele; a szerző 1752—1763 között a cs. kir. hadseregben szolgált. A somerseti Wells Cathedral Library által őrzött kolostori pénztárkönyvek egyikében egy 1669—1670-es bejegyzés található két, Budánál fogságban esett magyar nemes számára kifizetett összegről. A winchesteri Hampshire Record Office-ban található William Wickham helyettes államtitkár 1790-es évekből levelezése az osztrák-francia háborúkról; ez szintén tartalmazhat magyar anyagot. A kötet 37. tétele a különböző magán-

gyűjtemények magyar anyagára vonatkozó adatokat közli. Az itt felsorolt 16 tétel nagyjából XVII. századi dokumentumokat tartalmaz; bár a legérdekesebbnek az I. számú tétel tűnik, amely II. Lajos Francesco Sforzához intézett 1522. évi, és Fráter György VIII. Henrikhez írott 1538. évi leveléről tudósít.

Csak a dicséret hangján szólhatunk a kötet végén található név- és tárgymutatóról. A Szerző a lajstromozott dokumentumokban fellelhető valamenynyi névalakot felvette ide, s némi megelégedéssel töltheti el a magyar kutatót az is, hogy a dokumentumokban a magyar helységnevek legfeljebb még latin vagy német, s ezekből torzított angol és francia alakban szerepelnek; ám a jelenlegi határokon kívüli helynevek mostani alakjait külön jegyzékben kellett megadni a Szerzőnek. Ez pedig beszédes bizonyítéka annak a szomszédos országok történetírása által többször megkérdőjelezett ténynek, hogy a Magyar Királyság az 1918. évig, a különböző uralomváltások, hódítások ellenére virtuális és nyelvi egységet alkotott. E név- és tárgymutató összeállítására gyakorlatilag hasonlóan nagy és nehéz munkát jelenthetett a Szerző számára, mint magának a kötet törzsanyagának az összegyűjtése. E mutatóból is megállapítható, hogy a kötetben közzétett anyag milyen óriási kincset jelenthet a hadtörténetírás számára is. Hiszen pl. Bethlen Gábor hadjáratairól több mint száz, Belgrád ostromairól kb. ötven, Budáéról kb. harminc, Hadik Andrásról negyven, a magyar alakulatokról nyolcvan, a huszárezredekéről ötven, a magyar hadügyekről kb. ezer dokumentum, vagy gyűjtemény nyújthat új adatokat a XII—XVIII. század kutatói számára.

Kurucz György e munkájával — tünjön bár túlzásnak e dicséret — örökre beírta nevét a magyar historiográfia történetébe. Bárcsak belátható időn belül hasonló segédkönyvvel rendelkezni a XIX—XX. századi magyar történelemmel kapcsolatos angliai forrásokról; s bárcsak megszületnének a hasonló jellegű francia, német, holland, olasz, spanyol levél-, kézirat- és könyvtári anyagot feldolgozó kötetek! E — reménybeli — kötetek szerkesztőinek és szerzőinek egy szempontból már könnyű dolguk lesz: módszertani ve-

zetőként ott lesz számukra Kurucz György munkája.

Végül — a Szerző után — köszönetet kell mondanunk a Mansell Publishing Limited vezetőinek és munkatársainak is, akik vállalták e kötet kiadását. Ezzel komoly szolgálatot tettek nemcsak a magyar, hanem az egyetemes történet-

tudomány művelői számára is. Reméljük, hogy ez a kötet is hozzájárul ahhoz, hogy hazánk múltjáról immáron a külföldi kutatók is megbízható, mert a forrásokból eredő információkat szerezzenek.

Hermann Róbert

KARSA FERENC

**SZABADSÁGHARCOS NAPLÓ
„A KÖRÜLTEM ÉS VELEM
1848. ÉS 1849. ÉVBEN TÖRTÉNT ESEMÉNYEK”**

Sajtó alá rendezte Bona Gábor

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993. 384 o.)

A levéltári kutatások során gyakran megesik, hogy a történész iktató- vagy mutatókönyv alapján próbálja meg kiválasztani a témájához szükséges iratokat. Az ilyen alkalmakkor legalább 50 százaléknyi esélye van arra, hogy a kitöltött őrjegyek mintegy felét visszakapja, s csupán az iratok felét veheti kezébe. A visszakapott őrjegyekre a magabiztos levéltáros a „Nincs” szót szokta írni; az óvatos levéltáros a „Nem található” formulával él.

Hasonló tapasztalatokra persze akkor is szert tehet a kutató, ha csak töredékesen közölt emlékiratok, vagy naplók eredetijét kívánja felkutatni. Márpedig ilyen jócskán akad. Ha a kutatónak szerencséje van, valamelyik közgyűjtemény katalogizált anyagában ráakad a keresett memoárra, vagy diáriumra; ha nincs, kénytelen megalégedni a rendelkezésre álló szemelvényes közléssel.

Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc történetének kutatója gyakran kénytelen tapasztalni ezt az érzést. Némi derűlátással csupán az töltheti el, hogy még az utóbbi évek-évtizedek során is kerültek elő ilyen emlékezések és naplók. Csak néhány példa a közelmúltból: Hunfalvy Pál a múlt század végén maga tett közzé néhány igen

érdekes részletet 1848—49. évi naplójából. Majdnem egy évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy az eredeti napló teljes szövege Urbán Aladár gondozásában a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelenjen. Közel jutott a kiadás-hoz Máriássy János ezredesnek, 1849-ben az I. hadtest hadosztályparancsnokának a múlt század végén írott emlékirata is, amelyből a szerző a Budavár visszavételére vonatkozó részleteket közölte 1893-ban. Az eredeti kézirat az Országos Széchényi Könyvtárba került, s Sugár István sajtó alá rendezésében a Zrínyi Kiadó készült megjelentetni, ám a pénzügyi problémák és a könyvpiac részleges összeomlása megakadályozta ennek a szórakoztató memoárnak a kiadását. Az 1849. augusztus 2-i debreceni csatáról szóló vitákban Pongrácz István, az I. hadtest vezérkari főnöke gyakran hivatkozott saját naplójegyzeteire. Szerencsére ezek a naplókötetek is az OSZK Kézirattárába kerültek, ám a kutató némi csalódással kénytelen kézbe venni azokat. Pongrácz ugyanis alaposan átdolgozta és kibővítette naplójegyzeteit, s így azok inkább emlékiratnak tekinthetők ma már.

A máig lappangó emlékiratok között is találhatunk jónéhány érdekes munkát. Ilyen Gáspár András honvédtábor-